

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ**

ΝΕΑ ΣΕΙΡΑ

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ ΟΜΟΤΙΜΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΝΙΚΟΛΑΟ ΑΘ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΤΟΜΟΣ 12
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2002

Η ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ ΣΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΥΠΑΡΕΞΗΣ
«ΒΙΟΗΘΙΚΗ» - ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

(Νταβός-Έλβετία, 8-13 Σεπτεμβρίου 2001)¹

Έπιστημονικό Συνέδριο τής Euresco

Σκοπός τής σύντομης αὐτῆς αναφορᾶς εἶναι ἡ παρουσίαση τῶν ἐργασιῶν τοῦ διεθνoῦς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου, ποῦ διοργάνωσε τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἐπιστημονικὸ Ἴδρυμα (European Scientific Foundation) σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἑλβετικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἠθικῆς τῆς Βιοϊατρικῆς, στὸ Νταβός τῆς Ἑλβετίας τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2001, μὲ θέμα: *Ἡ Βιοϊατρικὴ στὰ Ὅρια τῆς Ἀνθρώπινης Ὑπαρξης, «Βιοηθικὴ»-Πολυδιάστατη Πρόκληση καὶ Πολιτιστικὸ Ἐρευνητικὸ Ἔργο.*

Οἱ συνεδριακὲς ἐργασίες ἐπισκιάστηκαν ἀπὸ τὸ τρομοκρατικὸ χτύπημα καὶ τὴν κατάρρευση τῶν δίδυμων πύργων στὴ Νέα Ὑόρκη (11 Σεπτεμβρίου), ὡστόσο συνεχίστηκαν καὶ περατώθηκαν μὲ ἐπιτυχία. Ὁ ἀριθμὸς τῶν συνεδρῶν ἦταν περιορισμένος, συνολικὰ πενήντα, καὶ τὸ ποσοστὸ συμμετοχῆς τῶν θεωρητικῶν τῆς βιοηθικῆς, δηλαδὴ τῶν θεολόγων, φιλοσόφων, νομικῶν καὶ κοινωνιολόγων ἦταν συντριπτικὰ μεγαλύτερο σὲ σχέση μ' ἐκεῖνο τῶν ἱατρῶν καὶ γενετιστῶν. Ὁ γράφων εἶχε τὴν τιμὴ νὰ συμμετάσχει στὸ συνέδριο, καθὼς οἱ διοργανωτὲς παρότρυναν τὴν ὑπαρξὴ ἑλληνικῆς συμμετοχῆς. Ἐκδηλῆ ἦταν καὶ ἡ προθυμία τῶν συνέδρων νὰ πληροφορηθοῦν τίς θέσεις καὶ τίς ἀπόψεις γιὰ τὰ θέματα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγή ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἠθικὴ.

Στὴν ἐναρκτήρια συνεδρία, ὁ καθηγητῆς φιλοσοφίας στὴ Τυβίγγη τῆς Γερμανίας κ. Dietmar Mieth ὑπογράμμισε ὅτι στὴν Ἀμερικὴ, ὅπου γεννήθηκε ἡ Βιοηθικὴ ὡς ἐπιστήμη, ἡ ἱατρικὴ ἠθικὴ (medical ethics) εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴ βιοϊατρικὴ ἠθικὴ (biomedical ethics), ἐνῶ στὴν Εὐρώπη ἡ κατάσταση διαφοροποιεῖται, δηλαδὴ ἔχει σαφῶς θεωρητικὸ καὶ φιλοσοφικὸ πε-

1. Ὁ τίτλος στὰ ἀγγλικά: Biomedicine Within the Limits of Human Existence, «Bioethics» - an Interdisciplinary Challenge and a Cultural Project.

ριεχόμενο. Αυτό οφείλεται στη διαφορετική προσέγγιση της έννοιας της ανθρώπινης ύπαρξης και ζωής, ενώ ο καθηγητής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Βασιλείας της Έλβετίας και πρόεδρος της έλβετικής επιτροπής ήθικης της βιοϊατρικής κ. Christoph Rehmann-Sutter τόνισε ότι η ανθρώπινη ζωή δίχως όρια είναι κακή ζωή, γι' αυτό και ο θάνατος, ως τελικό όριο, νοηματοδοτεί τη ζωή.

Στη συνέχεια, πρώτος ομιλητής ήταν ο άμερικανός καθηγητής κ. Albert Jonsen, ο οποίος θεωρείται ο πατέρας της βιοηθικής, και η εισήγησή του είχε τον τίτλο: «*Η ιστορία και το μέλλον της βιοηθικής*». Τόνισε ότι η βιοηθική έχει τις απαρχές της στο 1961 όταν τέθηκε το δίλημμα σε ποιους από τους νεφροπαθείς θα μπορούσε να χορηγηθεί ή να εφαρμοσθεί η αιμοκάθαρση. Το πρωταρχικό ερώτημα «της ισότητας της ανάγκης» (equality of need) άπευθυνόταν σε ιατρούς και μή, και θεωρήθηκε ως το ξεκίνημα της επιστήμης. Οι νεφρολόγοι ήταν οι ειδικοί, όμως κάλεσαν τους φιλοσόφους, τους νομικούς και τους θεολόγους για να τους βοηθήσουν στην επίλυση των ασθενών. Θεωρεί ότι για όλα τα θέματα οι ιατροί είναι οι ειδικοί, αλλά κατόπιν γίνεται πολυδιάστατη αντιμετώπιση των βιοηθικών προβλημάτων. Άνεφερε ότι στα τέλη της δεκαετίας του '60, άκολούθησαν τα πειράματα με ανθρώπινο ύλικό και επενδύθηκαν άρκετά χρήματα στην έρευνα. Άπογράμμισε ότι η χρηματοδότηση για τη γενετική έρευνα στις Η.Π.Α. συνδέεται στενά με την βιοηθική.

Στις Η.Π.Α. η βιοϊατρική ήθικη δέν έχει φιλοσοφική βάση και στερείται θεωρίας, σ' αντίθεση με την Εύρώπη, όπου οι φιλόσοφοι και οι θεολόγοι την προσεγγίζουν σύμφωνα με τις άρχές και τις θεωρίες τους. Στο σημείο αυτό σιγματίισε τον πατερναλισμό των ιατρών από τους θεωρητικούς της βιοηθικής, ενώ κατηγόρησε την «ήθικη στειρότητα του κόσμου». Τέλος, κατέληξε ότι στην άμερικανική κουλτούρα κυριαρχούν δύο χαρακτηριστικά στά ήθη της, ή πίστη πάντοτε προς το καλύτερο (meliorism)² και ή ήθικολογία, όπου υπάρχει μόνο το καλό ή το κακό, όχι το ενδιάμεσο, και ή αντίληψη ότι πρέπει να υπάρχει άπάντηση για όλα τα θέματα και προβλήματα.

Στη συνέχεια άκολούθησε ή εισήγηση του έλβετου καθηγητή φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Βέρνης, κ. Beat Sitter-Liver, ο οποίος τόνισε το πεπερασμένο της ανθρώπινης ζωής (finitude) και ύποστήριξε ότι ή παράμετρος αυτή έμπλουτίζει την επιστήμη της βιοηθικής και της προσφέρει τη δυνατότητα να άντιπαρατεθεί στην έκκοσμηκευμένη άνάλυση της ανθρώπινης φύσης.

Ο καθηγητής κ. Christoph Rehmann-Sutter, στην κύρια εισήγησή του άναφέρθηκε στα όρια της ήθικης και της μεθοδολογίας που θα πρέπει ν' άκο-

2. Τον όρο meliorism έπεξήγησε ως: «to make things better, to improve on how things are».

λουθηθεῖ, ὅπως και γιὰ τὰ κριτήρια τῆς ἀξιοπιστίας τῆς ἠθικῆς. Παλαιότερα οἱ βιοηθικολόγοι ἔλεγαν «νομίζω ὅτι», τώρα παραπέμπουν και λένε π.χ. «ὅπως ὁ τάδε φιλόσοφος λέει», ὑπογραμμίζοντας ὅτι ἡ βιοηθική χρειάζεται τὴ δική της ἠθική.

Ὁ γερμανὸς φιλόσοφος στὸ πανεπιστήμιο τῆς Τυβίγγης κ. Markus Duwell ἀναφέρθηκε στὴν εἰσήγησή του στὸ θέμα τῆς ἀνάγκης ὑπαρξῆς δεοντολογικῶν ἐπιχειρημάτων στὰ βιοηθικὰ θέματα, ἐκφράζοντας ἄριστα τὴν ὀρθολογιστικὴ καντιανὴ ἠθικὴ περὶ «κατηγορικῶν προσταγῶν», και τοῦ συγκεκριμένου ἠθικοῦ μοντέλου στὶς πρακτικὲς ποὺ θὰ ἐφαρμόζονται στὴν ἀντιμετώπιση τῶν βιοηθικῶν προβλημάτων.

Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ὁ ὀλλανδὸς καθηγητῆς στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Νάιμενγκεν κ. Jean-Pierre Wills μίλησε γιὰ τὴν ἀντίληψη και τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἔχει ἀλλάξει σύμφωνα μὲ τὰ τρία κυρίαρχα πολιτιστικὰ μοντέλα: α. τὸ θεομορφικό, σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὅπου τὰ πάντα δημιουργοῦνται σύμφωνα μὲ τὸ πρωτότυπο και κυριαρχεῖ ἡ σταθερότητα τῆς ὑπαρξῆς β. τὸ ἀνθρωπομορφικό, σύμφωνα μὲ τὴν αὐτόνομη ἀντίληψη γι' αὐτό, δηλαδὴ κυριαρχεῖ ἡ δυνατότητα ἠθικῆς βελτίωσης δίχως ἐντολὲς ποὺ νὰ ἐπιβάλλονται σ' αὐτὸ και γ. τὸ τεχνολογικό, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται πλέον ὡς τὸ σῶμα τῆς παγκοσμιοποίησης, ἡ νέα ὑπαρξη, natura nova tecnica. Τὸ τρίτο μοντέλο εἶναι δραματικό, καθὼς ἡ ἠθικὴ εἶναι μιὰ ἀντιτεχνολογικὴ πράξη, και σ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχουν ὅρια και κατηγορικὲς προσταγές.

Ἡ ἀγγλίδα καθηγήτρια τῆς κοινωνιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Νιούκαστλ κ. Erica Haines στὴν εἰσήγησή της μὲ τίτλο: «Φέροντας τὴν κοινωνιολογία στὴ βιοηθική», ἔθεσε σημαντικὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν κοινωνιολογικὴ προσέγγιση τῶν βιοηθικῶν θεμάτων. Στὰ καταληκτικὰ της σχόλια τόνισε:

- α. τὴν ἀνάγκη γιὰ πρόσβαση στὸ πὼς νὰ πράττουμε ἠθικά,
- β. τὴν ἀνάγκη γιὰ διάλογο ἀνάμεσα στὶς διαμορφωτικὲς θεωρίες,
- γ. τὴν προβολὴ τῆς ἠθικῆς στὸ κέντρο τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης,
- δ. τὸ ἐρώτημα «διαμέσου μιᾶς κοινωνιολογίας τῆς ἠθικῆς;»
- ε. τὴν ἀντίρρησή της, ὅμως, γιὰ τὸν κοινωνιολογικὸ παρεμβατισμὸ,
- στ. τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ὁρίων.

Ἡ γερμανίδα καθηγήτρια Φιλοσοφίας στὴ Τυβίγγη κ. Hille Haker ἔκανε λόγο γιὰ τὸ ρόλο τῶν ἱστοριῶν στὴν ἀφηγηματικὴ βιοηθικὴ (narrative bioethics), καθὼς γιὰ τοὺς θεωρητικοὺς τῆς βιοηθικῆς, δηλαδὴ φιλοσόφους, θεολόγους, νομικοὺς, κοινωνιολόγους και ψυχολόγους, ἡ γνώση προέρχεται ἀπ' ὅσα γράφονται γιὰ τὰ προβλήματα και διλήμματα στὰ ἱατρικὰ ἐργαστή-

ρια, αλλά και η έρμηνευτική τους προσέγγιση δέν έχει πρακτικό χαρακτήρα. Συμπερασματικά κατέληξε:

- α. η άφηγηματική βιοηθική είναι απαραίτητη για την ήθική αντίδραση τής κοινωνίας,
- β. η άφηγηματική βιοηθική ως λόγια ανάλυση με ήθικό αντίκτυπο (σχόλιο και κριτική) θα πρέπει να προσεχθεῖ,
- γ. η ήθική τών άρετών και άξιών χρειάζεται μια άφηγηματική συνιστώσα.

Ἡ έλληνική συμμετοχή στις συνεδριακές εργασίες πραγματοποιήθηκε με μία κύρια εισήγηση στην ολομέλεια τοῦ συνεδρίου με θέμα: «Υποβοηθούμενη Ἀναπαραγωγή τοῦ Ἀνθρώπου: ὀρθόδοξη χριστιανική αντιμετώπιση»³, και με δύο άλλες μικρότερες ανακοινώσεις σε ανάλογα πάνελ. Στο πρώτο πάνελ πού είχε θέμα: *Ἡ Βιοηθική και ὁ ρόλος της στην κοινωνία ἡ ανακοίνωση* είχε τόν τίτλο «*Βιοηθική: σκέψεις για τή διαφορετικότητα τών προσεγγίσεων*» και στο δεύτερο πάνελ πού είχε θέμα: *Μέθοδοι και ὄργανα στην Βιοηθική, ἡ ανακοίνωση* είχε τόν τίτλο: «*Θεωρία και πράξη στη Βιοηθική, μία πρόσφατη έμπειρία και κριτική*».

Ἡ έκθεση άπόψεων για την ὑποβοηθούμενη αναπαραγωγή, τὸ σεβασμὸ στην ανθρώπινη ζωή ἐξ ἄκρας συλλήψεως, ὁ σκεπτισμὸς για τὰ πειράματα τών έμβρύων και ἡ άπόρριψη τής αναπαραγωγικῆς κλωνοποίησης από την ὀρθόδοξη χριστιανική ήθική, προκάλεσαν έντύπωση στους συνέδρους, οἱ ὁποῖοι δήλωσαν ἄγνοια για την ὑπαρξη βιοηθικῆς θεωρίας στην Ἑλλάδα. Ταυτόχρονα δόθηκε άφορμή για συζητήσεις με έτεροδόξους θεολόγους, φιλοσόφους, κοινωνιολόγους, νομικούς και ιατρούς. Ἐπισημάνθηκε -ὄσο αὐτὸ ἦταν ἐφικτὸ- ὅτι ἡ χριστιανική ήθική δέν είναι θεωρητική, αλλά πρακτική ἢ έμπειρική ἐπιστήμη και μαζί με τή θεωρητική προσέγγιση χρειάζεται και τή βίωση⁴. Ἐπιπλέον, ἡ έννημέρωση ὅτι στην Ἑλλάδα ὑφίστανται συνολικά τρεῖς ἐπιτροπές Βιοηθικῆς, δύο από κρατικὸ φορέα και μία εἰδική συνοδική από την Ἐκκλησία τής Ἑλλάδας, κατατόπισε τοὺς συνέδρους, παρὰ την ἄποψη ὀρισμένων συνέδρων για την έλληνική άπουσία στα εὐρωπαϊκά δρώμενα σε θεωρητικὸ επίπεδο για τή βιοηθική.

Ἡ ὑπογράμμιση ὅτι ὁ ὅρος *βιοηθική* έχει τις καταβολές της στην έλλη-

3. Οἱ εισηγήσεις και ανακοινώσεις ἐκφωνήθηκαν στην επίσημη γλώσσα τοῦ συνεδρίου, την ἀγγλική. Ἡ κύρια εισήγηση είχε τόν τίτλο: «*Assisted Human Reproduction: Orthodox Christian Confrontation*», στο πρώτο πάνελ με θέμα *Bioethics and its challenged role in society*, ἡ πρώτη ανακοίνωση είχε τόν τίτλο: «*Bio-ethics: Some thoughts about the diversity of different approaches*», και στο δεύτερο πάνελ με θέμα *Tools and Methods in Bioethics*, ἡ δεύτερη ανακοίνωση είχε τόν τίτλο: «*Theory and Practice in Bioethics. A recent experience and a critique*».

4. Βλ. Γεωργίου Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική*, Θεσσαλονίκη ⁴1995, σελ. 32-33.

νική γλώσσα, έγινε θετικά αποδεκτή από τους συνέδρους, όπως και η υπενθύμιση ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει το 1997 την περίφημη συνθήκη του Όβιέδο για τον περιορισμό της έρευνας και των πειραμάτων στα έμβρυα.

Ανάμεσα στους υπολοίπους όμιλητές συγκαταλέγονταν, οι ρώσοι ιατροί Pavel Tichtchenko και Boleslav Lichtermann, η αμερικανίδα καθηγήτρια ανθρωπολογίας κ. Rayna Rapp, η ιταλίδα καθηγήτρια νομικής στο πανεπιστήμιο της Γένοβας κ. Silvana Castignone, ο έλβετος νομικός κ. Peter Buerkli, ο άγγλος καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Σέφφιλντ κ. Deryck Beyleveld, ο φινλανδός καθηγητής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Έλσίνκι κ. Ingmar Porn, η γερμανίδα καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν κ. Claudia Weisemann, ο καθολικός καθηγητής θεολογίας στο πανεπιστήμιο της Λουβαίν κ. Walter Lesch και ο αυστραλός καθολικός ιερέας π. Ford Norman.

Στο συνέδριο αναδύθηκε η διαφορετικότητα των αρχών και της μεθοδολογίας των έπιστημών στην αντιμετώπιση των βιοηθικών προβλημάτων. Σύμφωνα με τους διοργανωτές⁵ οι διαφορετικές μέθοδοι (περιγραφικοί, αξιολογικοί, άφηγηματικοί) και τα διαφορετικά κριτήρια (κανόνες, δικαιώματα), κατέδειξαν ότι η πολυ-προοπτικότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως νέο κεντρικό μεθολογικό ζητούμενο στην έρευνα της βιοηθικής. Όστόσο, σημαντικά θέματα και έρωτήματα παρέμειναν άνοιχτά και αναπάντητα, όπως φαίνεται από τις παρακάτω τελικές διαπιστώσεις των διοργανωτών:

- α. Χρειάζεται περισσότερη μελέτη και προσπάθεια για την προσέγγιση της διαφορετικότητας των αρχών.
- β. Χρειάζεται ή ανταλλαγή διαφορετικών έμπειριών και σκέψεων.
- γ. Χρειάζονται περισσότερα για την πρόσληψη των θεμάτων της βιοηθικής από το εύρο κοινό.
- δ. Χρειάζονται περισσότερα συμβούλια βιοηθικής στα νοσηλευτικά ιδρύματα, και κυρίως στον εύρωπαϊκό χώρο.
- ε. Θεωρείται έπιτακτική ή ανάλυση του σκεπτικισμού στα βιοηθικά θέματα.
- στ. Κρίνεται έπιβεβλημένη ή εξέταση του ρόλου των θρησκειών στα νέα δεδομένα.
- ζ. Χρειάζεται ένδελεχής έλεγχος της έμπορευματοποίησης της βιοηθικής.

Αυτά και άλλα θέματα, θα συζητηθούν στο όμοτιτλο συνέδριο, που έχει προγραμματισθεί για το Σεπτέμβριο του 2004 στο Zeist της Όλλανδίας.

5. Christoph Rehmann-Sutter, «The table of inderdisciplinary bioethics. A report from Davos», *BIOETHICA forum*, N. 36, March 2002, Switzerland.